

Katedra pomocných věd historických a archivnictví

Česká a moravská města ve středověku

Seminář z dějin středověku G

**(Studijní opora pro kombinovanou formu studia
bakalářského studia Archivnictví-historie)**

PhDr. Jana Vojtíšková, Ph.D.

Hradec Králové

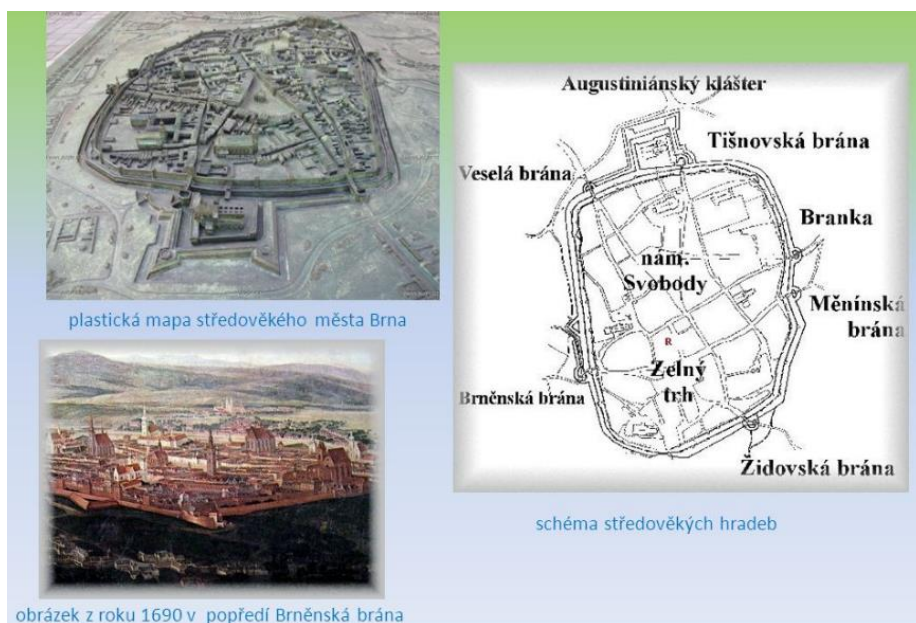
2017

1/ Anotace předmětu:

Předmět Česká a moravská města ve středověku vhodně doplňuje základní přednáškový cyklus z dějin českého středověku, neboť městské dějiny jsou jeho významným komponentem. Pozornost bude věnována zvláště politickým, správním, právním, hospodářským a kulturním aspektům jejich vývoje. S ohledem na erudici přednášející, která se specializuje i na městskou diplomatiku a ediční teorii a praxi, bude prostor věnován i práci se středověkými prameny.

Struktura předmětu:

- 1/ Seznámení s náplní předmětu a jeho využitelností v dalším studiu a praxi; přehled literatury k tématu
- 2/ Seznámení s typologií pramenné základny (listiny, mandáty, listy, městské knihy, spisový materiál)
- 3/ Vývoj měst v Čechách a na Moravě ve 13. století
- 4/ Vývoj měst v Čechách a na Moravě ve 14. století
- 5/ Vývoj měst v Čechách a na Moravě v době předhusitské a husitské
- 6/ Vývoj měst v Čechách a na Moravě v době pohusitské, poděbradské a jagellonské

Brno ve středověku – rekonstrukce zástavby¹

¹https://www.google.cz/search?q=brno+ve+st%C5%99edov%C4%9Bku&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwio0In20MDXAhVGDZoKHdR6CpIQ_AUICigB&biw=1600&bih=1094#imgsrc=oacF2LjmZlt7wM;
cit. 15. 11. 2017.

Základní literatura:

Jiří Daňhelka, *Směrnice pro vydávání starších českých textů*, HT (Husitský Tábor, dříve JSH) 8, 1985, s. 285-301.

Zdeňka Hledíková, *Městská správa*, in: Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005.

František Hoffmann, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009.

Jiří Kejř, *Vznik městského zřízení v Čechách*, Praha 1998.

Josef Macek, *Jagellonský věk. Díl 3. Města*, Praha 1998.

Miroslav Janotka – Karel Linhart, *Řemesla našich předků*, Praha 1987.

Josef Janáček, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích*, Praha 1963. Stránka: 3

Doporučená literatura:

Zdeněk Boháč, *Postup osídlení a demografický vývoj českých zemí do 15. století*, Historická demografie 12, 1987, s.59–87.

Tomáš Borovský, *Čas středověkého města*, Brno 2012.

Tomáš Borovský, *Měšťan*, in: Martin Nodl – František Šmahel (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 392-412.

Petr Čornej, *Velké dějiny zemí Koruny české V. 1402-1437*, Praha 2000.

Petr Čornej – Milena Bartlová, *Velké dějiny zemí Koruny české VI*, Praha 2007.

Edith Ennen, *Die europäische Stadt des Mittelalters*, Göttingen 1987.

Pražské městské elity středověku a raného novověku. Sborník příspěvků z 21. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek (edd.), Documenta Pragensia 22, Praha 2004.

Jacques Le Goff, *Encyklopedie středověku*, Praha 2002.

Jacques Le Goff – J. - C. Schmitt (eds), *Encyklopedie středověku*, Praha 2002

František Hoffmann, *Řemeslník a kupec*, in: Martin Nodl – František Šmahel (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 364-391.

Jan Klápště, *Měšťané a lidé z města*, in: Martin Nodl – František Šmahel (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 337-336.

Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití, edd. Kateřina Jíšová – Eva Doležalová, Praha 2006.

- Thomas Krzenck, *Měšťanka*, in: Martin Nodl – František Šmahel (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 413-435.
- Ján Lukačka – Martin Štefánik (edd.), *Stredoveké mesto jako miesto stetnutí a komunikácie*, Bratislava 2010.
- Karel Malý, *České právo v minulosti*, Praha 1995.
- Karel Malý, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2003.
- Bedřich Mendl, *Tak řečené norimberské právo v Čechách*, Praha 1938.
- Martin Musílek, *Havelské Město pražské ve středověku (Historie, archeologie, stavební historie)*, Praha 2012.
- Martin Nodl (ed.), *Sociální svět středověkého města*, Colloquia mediaevalia Pragensia V, Praha 2006.
- Rostislav Nový, *Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách*, *Československý časopis historický* 21, 1973, 73–109.
- Rostislav Nový a kol., *Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526*, Praha 1963.
- Pavel Spunar a kol., *Kultura středověku*, Praha 1995.
- Ludmila Sulitková, *Vývoj městských knih v Brně ve středověku (v kontextu vývoje městských knih v českých zemích)*, Praha 2004.
- František Šmahel, *Husitská revoluce I-IV*, Praha 1995.
- Jana Vojtíšková – Vít Šebesta, *(Králové)hradecké městské kanceláře do roku 1620*, Ústí nad Orlicí – Hradec Králové 2013.
- Josef Žemlička, *Přemyslovská hradská centra a počátky měst v Čechách*, *Československý časopis historický* 26, 1978, 559–586.
- Josef Žemlička, *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1998.

Významné edice středověkých pramenů:

Jaromír Čelakovský – Gustav Friedrich – Antonín Haas (edd.), *Codex iuris municipalis I-IV*, Praha 1886-1961. (

I.	J. Čelakovský	1886	Privilegia měst pražských (1174-1850).
II.	J. Čelakovský	1895	Privilegia královských měst venkovských v Království českém z let 1225 až 1419.
III.	J. Čelakovský, G. Friedrich	1948	Privilegia královských měst venkovských v Království českém z let 1420 až 1526.

- IV.1 A. Haas 1954- Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232-1452.
1960 (Pozn. Regesta pro dobu po r. 1526 vydána časopisecky
částečně pro býv. kraje Středočeský, Jihočeský a
Východočeský)

Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny, edd. Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ – Jana VOJTÍŠKOVÁ, Praha 2008.

Městské knihy:

Magdalena Čoupková (ed.), *Nejstarší uherskohradištská městská kniha. Liber negotiorum civitatis Hradisch. Edice*, Uherské Hradiště 2001.

Ivana Ebelová a kol. (edd.), *Pamětní kniha města České Lípy 1461-1722 (+ CD-ROM) (Libri civitatis I.)*, Ústí nad Labem 2005.

Miroslav Flodr (ed.), *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století*, Brno 1992.

Štěpán Gilar (ed.), *Městská kniha České Třebové (1375-1488)*, Ústí nad Orlicí 2000.

Helena Hasilová – Martin Myšička – Michaela Hrubá (edd.), *Rejstřík stavby děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie (1517-1519) (Libri civitatis II.)*, Ústí nad Labem 2006.

Jan Kapras (ed.), *Kniha svědomí města Nového Bydžova z let 1311-1470*, Nový Bydžov 1907.

Barbora Kocánová – Jindřich Tomas a kol. (edd.), *Městská kniha Litoměřic (1341) – 1562 (Libri civitatis III.)*, Ústí nad Labem 2009.

Barbora Kocánová – Michaela Hrubá – Jan Mareš a kol. (edd.), *Kniha soudní a pamětní Ústí nad Labem 1438-1514, (Libri civitatis IV.)*, v tisku.

Bedřich Mendl (ed.), *Knihy počtů města Brna z let 1343-1365*, Brno 1935.

Hana Pátková (ed.), *Berní knihy Starého Města pražského (1427-1434)*, Documenta Pragensia monographia, Volumen 2, Praha 1996.

Hana Pátková (ed.), *Liber vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis*, Praha 2011 *Liber vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis. Život jedné středověké městské knihy*, ed. Hana PÁTKOVÁ et al., Praha 2011.

Vladimír Spáčil (ed.), *Nejstarší městská kniha olomoucká z let 1343-1420*, Olomouc 1982.

Ludmila Sulitková (ed.), *Městské úřední knihy z Archivu města Brna 1343-1619*, zatím vydán *Úvodní svazek, sv. 1 a 2*, Brno 1998-2001. (zpracováno evidenční formou)

Libuše Spáčilová (ed.), *Památná kniha olomoucká (kodex Václava z Jihlavy) z let 1430-1492, 1528*, Olomouc 2004.

Jaroslav Vaniš (ed.), *Kniha počtů královského města Loun z let 1450-72 a 1490-91*, Praha 1979.

Václav Vojtíšek, *Vývoj městských knih v Československé republice ve světlotiskových ukázkách 1-3*, Praha 1928-1931. (Edice reprodukcí bez komentáře, celkem 72 ukázek z městských knih pražských.)

Projekt **Libri civitatis** sdružuje aktivity badatelů, kteří se zabývají studiem a edičním zpřístupňováním důležitého pramene k dějinám měst - městských knih. Podstatou projektu je revize stávajícího zastaralého soupisu městských knih (Rostislav Nový a kol., *Soupis městských knih od roku 1310 do roku 1526*, Praha 1963) a jeho rozšíření za rok 1526 formou on-line přístupné databáze. Bude se jednat o databázi, kterou lze významem pro budoucí generace archivářů a badatelů srovnat například s již fungujícím projektem on-line přístupného knihopisu starých tisků. Dále bude projekt zaměřen na realizaci ediční řady Libri civitatis, která zpřístupní významné nejstarší městské knihy českých a moravských měst.

2/ Práce s vybranými prameny:

Ke studiu využijte:

Hana Pátková – Ondřej Basl, *Texty k výuce diplomatiky*, Praha 2004.

Hana Pátková, *Album pozdně středověkého písma I-XIV*, Praha 2002-2014.

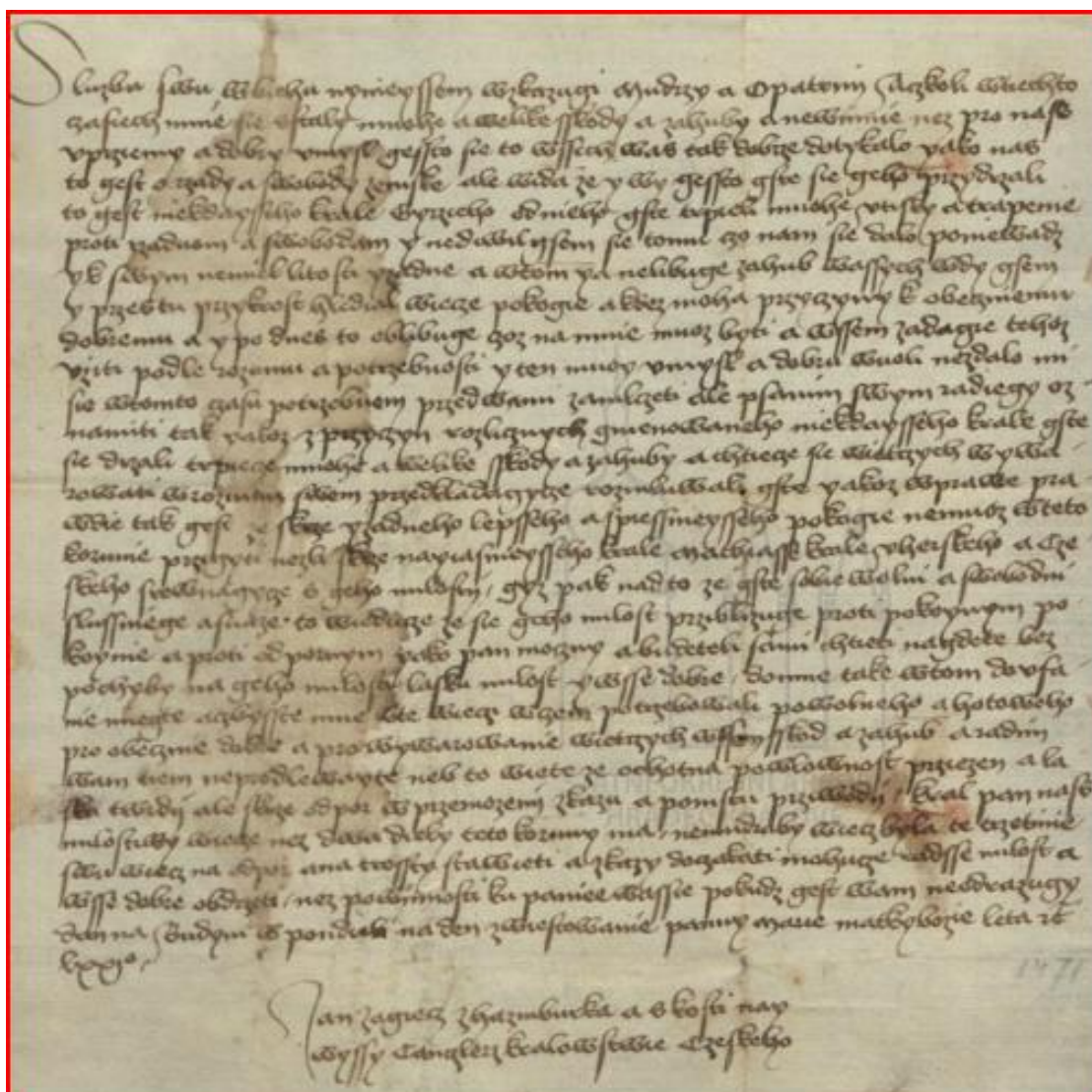
Doporučení

Ukázky se nejprve sami přepište a poté využijte možné kontroly přepisu na protější straně. Při přepisu používejte metodu transkripce (vizte prosím Jiří Daňhelka, *Směrnice pro vydávání starších českých textů*, HT (Husitský Tábor, dříve JSH) 8, 1985, s. 285-301.)

Cvičná ukázka

Budín, březen, 25. 1471

SOka Hradec Králové, fond AMHK, *List poselací (misiv) Jana Zajíce z Házmburka*, inv. č. 35.

Službu svú v běhu nynějšém vzkazuji, múdří a opatrní. Ačkoli v těchto časech mně se staly mnohé a veliké škody a záhuby a nevinně než pro náš upříemý a dobrý úmysl, ješto se to všech vás tak dobře dotýkalo jako nás, to jest o řády a svobody zemské, ale vida, že i vy, ješto jste se jeho přidržali, to jest někdejšieho krále Jiříeho, od něho jste trpěli mnohé útky a trápenie proti řáduom a svobodám, i nedivil jsem se tomu, co nám se dalo, poněvadž i k svým neměl lítosti ižádné a v tom já, nelibuje záhub vašich, vždy² jsem i přes tu příkrost hledal více pokojě, a kdež moha příčiny k obecnímu dobrému a i po dnes to oblíbuj, což na mně muož býti, a všem žádaje téhož užiti podle rozumu a potřebnosti, i ten muoj úmysl a dobrou volu nezdálo mi se v tomto času potřebném před vámi zamlčeti, ale psaním svým raději oznámiti, tak jakož z příčin rozličných jmenovaného někdejšieho krále jste se držali, trpiece mnohé veliké škody a záhuby a chtěce se větcích vyvarovati v rozumu svém předkládající, rozmlúvali jste, jakož v pravé pravdě tak jest, že skrze ižádného lepšího a spěšnějšího pokojě nemuož v této Koruně přijíti, nežli skrze najjasnějšího krále Matyáše³, krále uherského a českého, srovnající s Jeho Milostí již pak nad to, že jste sobě volni a svobodni, slušně a snáze to věduce, že se Jeho Milost přibližuje proti pokojným pokojně a proti odporným jako pán mocný, a budete-li sami chtieti, najdete bez pochyby na Jeho Milosti lásku, milost i vše dobré, do mne také v tom doufanie mějte, ač byste mne k té věci v čem potřebovali, povolného a hotového pro obecní dobré, pro vyvarování větcích všej škod a záhub a radím vám, tiem neprodlévajte, neb to víete, že ochotná povlovnost⁴ přiezeň a lásku vždy ale skrze odpor v přemožení zkázu a pomstu přivodí, král, pán náš milostivý, více než dva diely této Koruny má, nemúdrá by věc byla té třetině svú věc na odpor a na trošty⁵ stavěti a zkázy dočekati, mohúce radše milost a vše dobré obdržeti; než povinnosti ku panie vaše, pokudž jest, vám neodrazuji. Dán na Budyni v pondělí na den Zvěstování Panny Marie, Matky božie, léta etc. /14/71.⁶

---

² wdy

³ Mathyallē

⁴ powlownost

⁵ Stč. naděje, útěcha.

⁶ lxxj^o

3/ Vývoj měst v Čechách a na Moravě ve 13. století

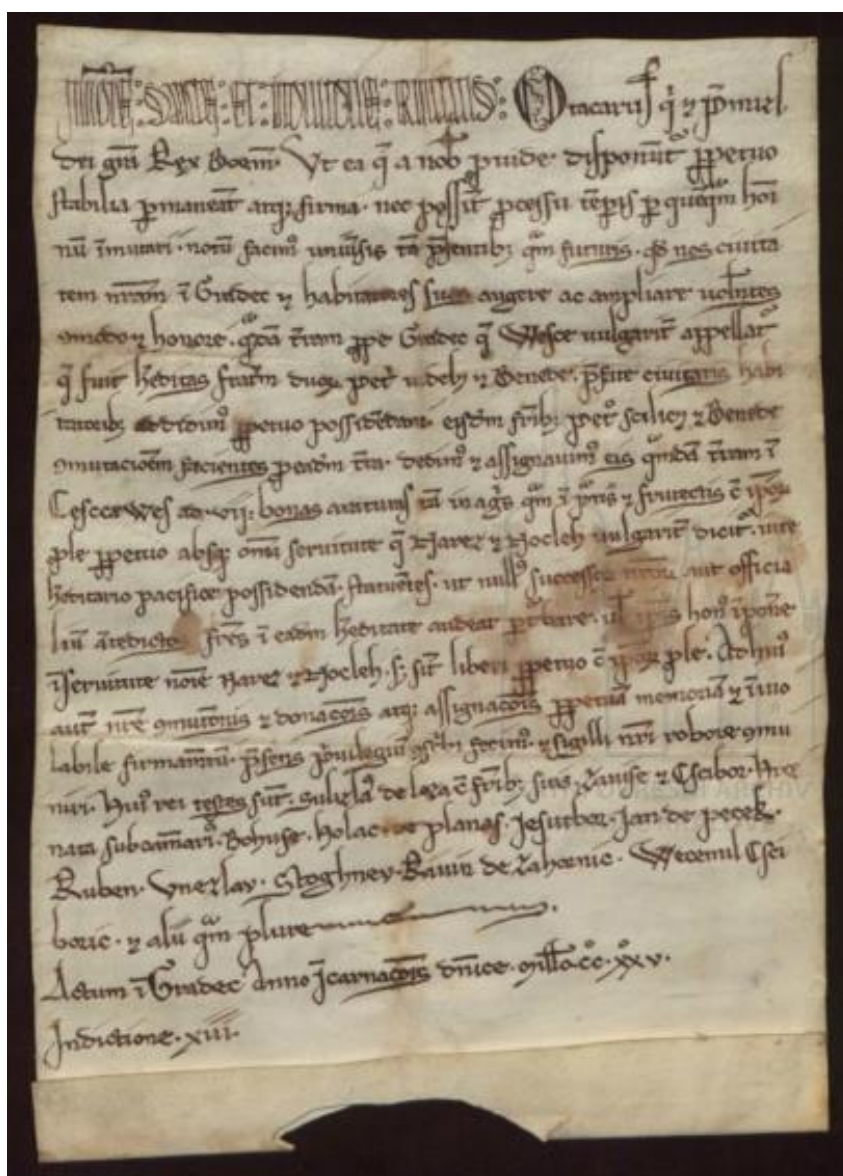
Doporučená literatura ke studiu problematiky českých a moravských měst ve 13. století:

František Hoffmann, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009.

Jiří Kejř, *Vznik městského zřízení v Čechách*, Praha 1998.

Josef Žemlička, *Přemyslovská hradská centra a počátky měst v Čechách*, *Československý časopis historický* 26, 1978, 559–586.

Zdeňka Hledíková, *Městská správa*, in: Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005, s. 202–228.

Nejstarší dochovaná listina města Hradce (Králové) z roku 1225, která již dokládá jeho městský charakter (SOA Zámorsk, SOkA Hradec Králové, Archiv města Hradec Králové,

Listina Přemysla Otakara I. (1225), inv. č. 1.)

Otázky ke studiu:

Popište, které faktory přispěly k formování městské sítě v Čechách a na Moravě.

Sledujte možnou návaznost měst na správní centra hradské soustavy.

Jakým způsobem byla zajištěna správa měst?

Vysvětlete pojmy: královské město, poddanské město, městské právo.

4/ Vývoj měst v Čechách a na Moravě ve 14. století

Doporučená literatura ke studiu problematiky českých a moravských měst ve 14. století:

František Hoffmann, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009.

Zdeňka Hledíková, *Městská správa*, in: Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005, s. 202-228.

(Petr Čornej (red.), *Dějiny země Koruny české I. od příchodu Slovanů do roku 1740*, Praha 1993, s. 136.)

Otázky ke studiu:

Popište faktory, které přispěly ke vzniku instituce královských věnných měst.

Popište vývoj městské správy v období 14. století.

Jakým způsobem se v Čechách a na Moravě vyvíjelo městské právo? Jmenujte domácí stolice.

5/ Vývoj měst v Čechách a na Moravě v době předhusitské a husitské

Doporučená literatura ke studiu problematiky českých a moravských měst v době předhusitské a husitské:

František Hoffmann, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009.

Rostislav Nový, *Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách*, Československý časopis historický 21, 1973, 73–109.

Hledíková, *Městská správa*, in: Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005, s. 202-228.

Model středověkého Hradce Králové, uložený v Muzeu východní Čech⁷

---

⁷

https://cs.wikipedia.org/wiki/Hradec_Kr%C3%A1lov%C3%A9#/media/File:Model_st%C5%99edov%C4%Bk%C3%A9ho_HK_1.JPG, cit. 15. 11. 2017.

Otázky ke studiu:

Charakterizujte postavení měst v době předhusitské a v době husitské revoluce.

Jakým způsobem se formovaly městské svazy a jakou úlohu sehrávaly?

Jaké postavení zaujal Hradec v průběhu husitských válek?

Jaký dopad měla absence panovnické moc na správní chod českých královských měst?

6/ Vývoj měst v Čechách a na Moravě v době pohusitské, poděbradské a jagellonské

Doporučená literatura ke studiu problematiky českých a moravských měst v době předhusitské a husitské:

František Hoffmann, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009.

Josef Macek, *Jagellonský věk. Díl 3. Města*, Praha 1998.

Zdeňka Hledíková, *Městská správa*, in: Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005, s. 202-228.

Klaudiánova mapa Čech z roku 1518⁸

⁸<https://www.google.cz/search?q=klaudi%C3%A1nova+mapa+%C4%8Dech&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKewi->

Otázky ke studiu:

Charakterizujte postavení měst v době pohusitské (jejich účast na landfrýdním hnutí).

Popište vývoj měst v době poděbradské.

Které důvody vedly od závěru 15. století ke střetu královských a poddanských měst?

Jak se tyto spory vyřešily (sledujte prostředí Čech i Moravy)?

Gotický dům U Kamenného zvonu na Starém Městě pražském⁹

Kamenný dům v Kutné Hoře¹⁰

---

iPaBzcDXAhWCA5oKHaetBpoQ_AUICygC&biw=1600&bih=1094#imgsrc=kcBw8PBjtjKmYM; cit. 15. 11. 2017.

⁹https://cs.wikipedia.org/wiki/St%C5%99edov%C4%9Bk%C3%BD_d%C5%AFm_na_%C3%BAzem%C3%A4D%C4%8Cech_a_Moravy#/media/File:Praha_Old_Town_sq_U_zvonu_CIMG0089.JPG, cit. 15. 11. 2017.

Doplňující přednáškový materiál¹¹

Předchůdci středověkých měst

S městy se setkáváme již v období starověku. Města v plném slova smyslu vznikala během 2. poloviny 5. tisíciletí př. n. l. v Mezopotámii. Vyvíjela se od individuálních městských států ovládaných králi až po sídelní velkoměsta mocných říší. S městy se posléze můžeme setkat i např. v Egyptě, Indii, Číně a Střední a Jižní Americe, kde mají podobu svérázných skalních útvarů. V uvedených oblastech vyrůstala města převážně samostatně a vzájemné vlivy působily spíše jen druhotně.

Skalní město Petra (3. až .1. století př. n. l. – 6. st. n. l.) (dnes Jordánsko)¹²

Antická města dosahovala oproti starším civilizacím vyššího vývojového stupně. Pokrok se projevil zejména ve stavebním rázu a technickém vybavení měst. Svá města si zakládali také Slované a Keltové, posléze se začaly objevovat i u Germánů. První města v Německu jsou buď původu keltského, nebo povstala hlavně z bývalých římských táborů a kastelů podél římských hraničních valů. Takového původu jsou např. města Basilej, Mohuč, Kolín nad Rýnem. Známa jsou též římská města v Podunají, jako Vídeň, Řezno, Pasov.

V době stěhování národů byly římské osady většinou pobořeny. Po vzniku Francké říše se začal na troskách osad rozvíjet nový život. V bývalých římských palácích byly často umístěny královské hrady neboli falce a kolem nich byly založeny nové osady. Tento typ

---

¹⁰[https://cs.wikipedia.org/wiki/St%C5%99edov%C4%9Bk%C3%BD_d%C5%AFm_na_%C3%BAzem%C3%AD_%C4%8Cech_a_Moravy#/media/File:KUTNA_HORA_\(js\)_14.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/St%C5%99edov%C4%9Bk%C3%BD_d%C5%AFm_na_%C3%BAzem%C3%AD_%C4%8Cech_a_Moravy#/media/File:KUTNA_HORA_(js)_14.jpg), cit. 15. 11. 2017.

¹¹ Soupis použité literatury je vždy uveden za texty.

¹²[https://cs.wikipedia.org/wiki/Petra_\(m%C4%9Bsto\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Petra_(m%C4%9Bsto)), cit. 13. 11. 2017.

sídliště se však již začal odlišovat od původní podoby římských měst. Nebyly již hrazeny a podobaly se spíše větším vesnicím. Další vývoj významně ovlivnila církev, která v místech kolem kostelů a biskupských sídel, kde se usazovalo obyvatelstvo, nechávala zakládat již podle určitých pravidel nové osady, které se nacházely podél řek a u brodů a výrazně nabývaly na významu.

Výrazný posun lze zaznamenat v 10. století za vlády saských panovníků, kdy začal být zakládán nový druh měst ze strategických důvodů (útoky Maďarů). Takto vzniklo např. město Magdeburk. Uvnitř města byl hrad v pravém slova smyslu s podhradím, jež se staly zárodkem města. Většina měst z této doby ještě neměla fortifikaci. Ta se stala nezbytností až ve 13. století.

Pro české země byl rozhodující vývoj v jižní, západní a střední Evropě. Sídlištní struktura našeho území se nevyvíjela přímočaře, měla své poklesy i vzestupy. První osady se objevily v období neolitu (2. pol. 5. tisíciletí př. n. l.). Úrovní měst se přiblížila sídliště v českých zemích poprvé za Keltů, kteří zakládali tzv. oppida (lat. vyvýšené místo). V Čechách bylo zatím objeveno devět oppid (např. Závist u Zbraslavi, Stradonice u Berouna, Hrazany u Sedlčan). Oppida měla důmyslné opevnění a svou hospodářskou funkcí se přibližují středověkým městům. Keltové byli zruční řemeslníci a ražba mince svědčí i o rozvinutém obchodu. Společnost byla ovládána oligarchií. Přestože můžeme u oppid shledat většinu funkcí typických pro středověká města, je zřejmé, že nedosahovala jejich úrovně. Proto je lze považovat jen za jakási prvotní města. Jejich existence končí před přelomem letopočtu.

*Vrch Hradiště, na jehož temeni leželo oppidum Stradonice
(zástavba v údolí patří k obci Nižbor)¹³*

¹³ https://cs.wikipedia.org/wiki/Keltsk%C3%A1_oppida_v_%C4%8Cesku, cit. 13. 11. 2017.

S prvotními městy se poté setkáváme až v období Velké Moravy. Zmiňme alespoň Mikulčice, Staré Město u Uherského Hradiště či Zelenou Horu u Vyškova. Obyvatelstvo Velké Moravy se věnovalo především zemědělství. V této souvislosti se také rozvíjela řemesla. Máme doklady i o existenci tržních okruhů a dálkového obchodu. Mince však nebyla v hospodářském životě rozšířena. K ustáleným směnným jednotkám patřily pravděpodobně železné pruty ve tvaru sekerky, anebo jiné druhy zboží.

Po zániku Velké Moravy se přesunul vývoj do Čech. Pravděpodobně v letech 870-890 došlo k vybudování hradiště nad ohybem Vltavy, i když první písemná zpráva o Pražském hradu pochází z roku 929. Hrad označovaný podle vyprahlého místa dal jméno i podhradí. V 10. století vznikl také Vyšehrad. Z roku 965 máme dochovanou zprávu o Praze arabsko-židovského kupce Ibráhíma Ibn Jákúba. Archeologické výzkumy dokládají také existenci knížecích sídel v Kouřimi a v Libici, která se ovšem nestihla kvůli sjednocujícím snahám Přemyslovců vyvinout v prvotní města.

Oproti nim se v 11. a 12. století dále rozšiřovalo sídliště pod Hradem, a to především v oblasti dnešního Starého Města. Jádrem se posléze stalo tržiště v místech dnešního Staroměstského náměstí. Zde se začalo s výstavbou výstavných románských domů a vznikaly ulice. Počátkem 13. století žilo na asi 70 ha 3.500 lidí, což Prahu v té době řadilo mezi velká evropská města. Je však třeba říci, že vše mělo ráz spontánně rostoucí aglomerace. Bylo to jediné místo, které se vyvinulo v prvotní město s doposud nedostatečně rozvinutými funkcemi. Zároveň však vývoj na přelomu 12. a 13. století dospěl do fáze vzniku měst v pravém slova smyslu.

Vývoj královských měst od 13. - 15. století (základní pojmy)

Definice středověkého města (jeden z možných pohledů urbánní historie):

České středověké město bylo vývojově vyšším druhem lidského sídliště, které mělo funkci ekonomickou, geografickou, stavební, vojenskou, sociální, politickou, právní a kulturní. Souhrn těchto funkcí vytvářel v každém městě specifickou strukturu a vyhraňoval skupiny měst k určitým typům.

Dělení měst podle vrchnosti

Královská města byla zejména od 13. století budována jako hospodářská opora panovnické moci. Zvláštní skupinu představují **věnná města**, jejichž panství i s důchody bylo postupováno českým královnám. Z počátku města přecházela na královnu až po jejím ovdovění. První písemná zpráva dokládá věnování měst Hradce Králové, Chrudimi, Vysokého Mýta, Poličky a Jaroměře Václavem II. Elišce Rejčce. Současně panující Eliška Přemyslovna sídlila na Mělníce. K těmto šesti městům přibyl v roce 1400, kdy byla korunována královna Žofie, ještě Trutnov a Dvůr Králové. Všechna města jí byla zapsána již při korunovaci. V následujícím roce 1401 vydal zemský soud nález, že královna může napříště hned po korunovaci dosadit do věnných měst svého podkomořího. Po smrti Marie Habsburské, manželky Ludvíka Jagellonského, v roce 1603 již nebyl královnin podkomoří nahrazován královským podkomořím. Devátým královským městem se stal v roce 1569 Nový Bydžov. Z důvodu tereziánských a josefínských reforem přešly některé kompetence podkomořího na nové úřady a státní soudy, a proto byl v roce 1834 spojen úřad podkomořího královny s podkomořským zeměpanským úřadem, který byl zrušen v roce 1849. Poté zůstala královnám jen některá práva, jako např. právo patronátní ke kostelům. Závěrem ještě dodejme, že bylo zvykem, že věnná města odváděla královně o Velikonocích a Vánocích dary. Tak např. Hradec Králové bažanty, Dvůr Králové mřínky, Mělník víno, Jaroměř lososy, Nový Bydžov raky, Vysoké Mýto pstruhy, Chrudim pšenici, Polička oves a Trutnov plátno.

Královská města (k roku 1500)

Beroun

Brno

Čáslav

České Budějovice

Český Brod

Český Těšín

Domažlice

Dvůr Králové (věnné m.)

Fryštát

Hlučín

Hradec Králové (věnné m.)

Cheb

Chrudim (věnné m.)

Jaroměř (věnné m.)

Jihlava

Karlovy Vary
Klatovy
Kolín
Kouřim
Krnov
Kutná Hora
Malá Strana
Mělník (věnné m.)
Most
Nové Město pražské
Nymburk
Litoměřice
Loket
Louny
Olomouc
Opava
Ostrov
Písek
Plzeň
Polička (věnné m.)
Prachatice
Staré Město pražské
Stříbro
Sušice
Tábor
Trutnov (věnné m.)
Uherské Hradiště
Uničov
Ústí nad Labem
Vodňany
Vysoké Mýto (věnné m.)
Znojmo
Žatec

Poddanská města – jejich zakladatelem a poté i vrchností byli příslušníci šlechty či církevní instituce (klášterní - Kladruby, biskupská - pův. Český Brod). V pozdější době zaznamenáváme i případy, kdy poddanské město vlastnilo jiné poddanské město (např. Jičín vlastnil nedalekou Železnici). První poddanská města vznikla na půdě církevní. Založení poddanského města však bylo možné pouze se svolením panovníka. Poddanské obyvatelstvo nebylo osobně svobodné, patřilo mezi poddané své vrchnosti. Přitom však získalo zvláštní postavení, vyplývající z městského práva, které platilo jak pro města královská, tak i poddanská. Oproti královským městům však poddanská města neměla politická práva.

Zvláštní skupinu poddanských měst představují **města komorní**, která byla v přímém majetku krále a byla spravována českou komorou. Nejednalo se však o města královská, a proto neměla politická práva. Kategorie komorních měst se plně vyhranila v 16. století v souvislosti se vznikem komorního velkostatku. Od 40. let 16. století začali Habsburkové budovat v polabský a brdský rozsáhlý komplex statků. Polabský vynikal úrodnou půdou, brdský bohatstvím lesů a železné rudy. Obě oblasti byly využívány nejen pro zábavu a odpočinek, ale pro svou polohu poblíž Prahy fungovaly jako zásobovací základna a ceněna byla i jejich strategická poloha pro případ válečného konfliktu.

Jiří Kejř, *Vznik městského zřízení v Čechách*, Praha 1998.

František Hoffmann, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009.

Zdeňka Hledíková, *Městská správa*, in: Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005.

Eduard Maur, *Český komorní velkostatek v 17. století*, Praha 1975.

Josef Macek, *Jagellonský věk. Díl 3. Města*, Praha 1998.

Život v pozdně středověkém městě

Válečné události způsobily uvnitř měst řadu problémů. Bylo nezbytné znovu rozvinout městské hospodářství, stavitelství i ostatní oblasti života. Teprve v **době jagellonské** se naskytly příznivější podmínky a na sklonku 15. století se podařilo dosáhnout předrevolučního stavu. Ve srovnání s jižní, západní a severní Evropou, kde začínalo období prosperity v souvislosti se **zámořskými objevy**, však města v **českých zemích** zaostávala.

Zpoždění je možné spatřovat i v oblasti kulturní. V městském prostředí se uplatňovaly vlivy **pozdní gotiky** a jen pozvolna pronikaly prvky **renesance**. Pobyty studentů na zahraničních **univerzitách** napomáhaly šíření **humanismu**. Hospodářský život si vynutil opětovný rozvoj **školství**. Síť městských škol se doplnila a ustálila, ale stále ještě existovala

města bez škol, kde je zakládali až během 16. století. Mezi regionální kulturní střediska se vedle Prahy zařadily Kutná Hora, Plzeň, Český Krumlov, Olomouc, Brno a Jihlava. Výchova i výuka závisely na úrovni učitele, i když určitý dohled vykonávala městská správa, církve a univerzita. Především v poddanských městech a městečkách navštěvovaly děti **školy obecné** (též např. nazývané měšťanské, malé, nízké, dětinské), v nichž se učily číst, psát a počítat. Vyšším typem byly latinské neboli **partikulární školy**, kde se vyučovaly základy sedmera umění, tj. gramatika, rétorika a dialektika, jež tvořily **trivium**, a aritmetika, geometrie, astronomie a hudba, které představovaly **kvadrimum**. Dívky, které chodily do školy zřídka, se učily i šít. Chudí žáci si museli na učení vydělávat, hlavně účastí při zpívání v kostele, na pohřbech a při jiných příležitostech. K tomu ještě dostávali příspěvky z koled, případně z měšťanských nadací. S nouzí se potýkala také většina níže postavených učitelů. Naopak rektori, kteří zároveň zastávali písařský úřad, se často domohli značného majetku a hráli ve městě důležitou roli.

V oblasti stolování se koncem 15. století objevily talíře, které již ohlašovaly příchod renesance do měšťanských domů. Městská kuchyně byla v námi sledovaném období vybavena pro všechny hlavní způsoby přípravy pokrmů: pro vaření, které převažovalo, pečení, jež předpokládalo pracné roztápění pece, dále opékání na roštu i rožni, pražení, kvašení, ale i některé druhy konzervování, jako uzení a nasolování. Kuchyně, v nichž se připravovala hlavně moučná jídla, již bývaly vybaveny rozmanitými druhy nádobí. Nože sloužily k přípravě jídla, zatímco u stolu se používala jen dřevěná lžíce, která mohla mít držadla krytá stříbrným plechem. Maso, které patřilo k dražším pokrmům, se jedlo rukou. Církev však nařizovala tzv. **postní období**, která vycházela z pradávných zkušeností. Posty vedly ke střidmosti a sebeovládání a měly nejen zdravotní, ale i ekonomický význam. Po dobu 186-192 dnů, tedy více než polovinu roku, církve zakazovala konzumaci masa teplokrevných zvířat a do roku 1491 dokonce i po dobu 51 dnů jejich produkty (vejce, sýry, máslo, mléko). Nejdelší čtyřicetidenní půst navazoval na **masopust** a odpovídal době zahájení polních prací.

S nedělemi připadalo kolem třetiny dnů v roce na svátky. Církev chtěla, aby tyto dny, které měly být protikladem dnů pracovních, byly zasvěceny hlavně službě Bohu a rozjímání, měšťanská společnost však upřednostňovala spíše kulturní vyžití v podobě slavností, zábav, her a různých lidových obyčejů. Městské prostředí poskytovalo dospělým i ve všední den čas na zábavu a hru. Nejrozšířenější hrou byly kostky, kterým holdovaly všechny vrstvy, včetně kněží. Nejčastěji se hrálo v krčmách a někdy končovala hra i rvačkou a zraněním. Někteří

náruživí hráči se dostávali až před soud, kde museli slíbit, že se budou kostkám vyhýbat, a to někdy i pod hrozbou, že jinak skončí na popravišti, které bylo stále nedílnou součástí tehdejší společnosti. Kromě kostek se hrály i šachy, dáma či karty.

František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992.

Josef Macek, *Jagellonský věk. Díl 3. Města*, Praha 1998.

Města středisky řemeslné výroby

Na přelomu 15. a 16. století se vyostřily **spory mezi šlechtou a královskými městy**. Obě strany usilovaly o udržení svého postavení nejen v oblasti politické, ale i hospodářské. Trnem v oku šlechty bylo právo královských měst zasedat na **zemském sněmu** a zasahovat do vedení státu. Královská města zase nesouhlasila s hospodářskými aktivitami šlechticů. Dříve však, než se šlechta pustila v širším měřítku do podnikání na svých velkostatech, začala podporovat svá **vrchnostenská města** a městečka. Královským městům tak vyrůstala v jejich okolí vážná konkurence, která ohrožovala dosavadní vztahy **místního trhu**.

První příznaky krize místního trhu bychom ovšem mohli nalézt už po polovině 15. století, kdy se začaly objevovat stížnosti na vesnické obyvatelstvo, které kvůli nárůstu poptávky na vesnici zvyšovalo svou řemeslnou výrobu. Města však tento trend odmítala a nechtěla se nechat připravit o privilegovanost místního trhu. V osmdesátých letech 15. století se v důsledku tohoto postoje vyhrotil spor mezi městy a vesnicemi. V devadesátých letech začala do sporu zasahovat šlechta, která se postavila proti královským městům. Problémy hospodářské se na obou stranách staly otázkami politickými. Jak šlechta, tak i města chtěly zvítězit a dokázat tomu druhému svou politickou sílu. Spor se táhl až do roku 1517, kdy byla podepsána **Svatováclavská smlouva**, která v oblasti hospodářské otevírala šlechtě a jejím poddaným cestu k podnikání. Smlouva znamenala zásadní zlom v dalším vývoji městského hospodářství. Řemeslná výroba začala v průběhu 16. století pozvolna ztrácet svou dřívější pozici, kterou se snažily zachraňovat **cechy** uplatňováním přísnějších pravidel.

Existovala řemesla, která bychom našli v každém městě. Jednalo se o především o řezníky, pekaře, krejčí a ševce. Odbytové podmínky byly v rámci místního trhu tedy příznivější pro potravinářská a oděvní řemesla. Ale byly také velmi úzce specializované obory, jež se vyskytovaly jen výjimečně. Příkladem oblasti, která dávala prostor i méně obvyklým řemeslným odvětvím, byla pražská města.

K roku 1524 byli z **potravinářských řemesel** na Starém a Novém Městě pražském zastoupeni mj. sladovníci, řezníci, pekaři, perníkáři, mlynáři, medaři, kroupníci. Mezi **oděvní řemesla** se řadili kožešníci, ševci, vetešníci (opravovali starou obuv), krejčí, kloboučníci, měšečníci, rukavičníci. Příkladem **textilních řemesel** je zmínka o soukenících, valchářích (valchovali sukno), postřiháčích sukna a tkalcích plátna, příkladem **kožedělných řemesel** je zpráva o koželuzích (zpracovávali kůže určené poté k výrobě obuvi a jiných kožených předmětů), jirchářích (zhotovovali bílé kůže), uzdářích, barvířích kůží, sedlářích. Zastoupena byla i **řemesla pracující s dřevem**, jmenovitě bečváři (vyráběli bečvy, sudy a kádě z tvrdého dubového dřeva), truhláři, koláři, šípníci. Z **kovodělných řemesel** uveďme nožíře, kováře, konváře, zámečníky, ostrožníky (vyráběli ostruhy), zlatníky, zlatotepníky, platněře (zhotovovali brnění), zvonaře, soustružníky a jehláře. Do skupiny **řemesel zpracovávajících hlínu a minerály** náleželi kamnáři, hrnčíři, sklenáři. Mezi **řemesla stavební** patřili např. tesaři, kameníci a pokrývači. Řezáče, kteří se věnovali dřevořezbě, a malíře můžeme zařadit mezi **řemesla umělecká**. Skupinu **řemesel příslušejících do drobných výrobních skupin** reprezentují provazníci, svíčníci, strunaři a olejníci (vyráběli rostlinné oleje). Z **živností pečujících o lidské tělo** uveďme např. lazebníky či bradýře. Početné zastoupení měli i kramáři, kteří se věnovali drobným obchodním aktivitám. Celkem bylo na Starém a Novém Městě údajně 42 cechů, v jejichž rámci se obvykle sdružovalo více řemesel.

Miroslav Janotka – Karel Linhart, *Řemesla našich předků*, Praha 1987.

Josef Janáček, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích*, Praha 1963. Stránka: 22

František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992.

Josef Macek, *Jagellonský věk. Díl 3. Města*, Praha 1998.

Textilní řemesla

V době jagellonské se příznivě vyvíjelo v českých zemích **soukenictví**. Mezi střediska soukenické výroby bychom mohli zařadit především Jindřichův Hradec, České Budějovice, Písek, Žatec, Litomyšl, Pelhřimov, Plzeň, Rychnov, Soběslav, Tábor a Žlutice. V průběhu první poloviny 16. století přibyla města Jihlava, Letovice a Znojmo. K úspěšným výrobcům sukna se díky příhodným výrobním podmínkám zařadily i Pardubice, které před tím patřily v soukenické výrobě mezi bezvýznamná střediska.

Čeští a moravští soukeníci zásobili svým zbožím nejen **místní trh**, ale dokonce bylo sukno vyváženo i do zahraničí. Své odběratele si našli v polském Krakovu, Vratislavi a Poznani, dále i v Litvě a v Rusku. Velmi významným odběratelem byl rakouský Linec, který

v této době platil za známé tržní středisko. Odtud bylo české a moravské sukno dále exportováno v průběhu 15. století do jižního Německa a i v následujícím století bylo vyváženo do rakouských zemí. O naše sukno měli zájem také na Slovensku, které tehdy patřilo k Uhrám, v Sedmihradsku, v Charvátsku a vývoz byl zaznamenán i do vzdálenějších oblastí Balkánského poloostrova. Ani turecké války nezastavily dodávky našeho sukna do zemí jihovýchodní Evropy. Dokonce máme doklady o tom, že bylo odebíráno i v oblastech obsazených Turky.

České a moravské sukno se prodávalo dobře především díky svojí nízké ceně. Dokud byli soukeníci schopni lacino vyrábět, měli v zahraničí zajištěný odbyt. V průběhu 1. poloviny 16. století nedokázala všechna doposud prosperující města udržet v exportní výrobě krok s dobou a od výroby pro **vzdálené trhy** musela postupně ustupovat. Podobný osud potkal např. plzeňskou a soběslavskou soukenickou výrobu, kde mělo toto řemeslo svou tradici již od 14. století. Ve dvacátých letech 16. století lze zaznamenat výrazný úbytek soukenické výroby v Pelhřimově. V první polovině 16. století tedy došlo k vyhranění a k podstatnému zúžení skupiny měst, která nadále zásobila domácí i zahraniční trh. Jejich produkce sukna v této době stále stoupala, i když bychom mezi nimi mohli sledovat nejen rozdíly v množství vyrobeného sukna, ale také v kvalitě.

Podobně jako jiná řemesla byla soukenická výroba organizována v **ceších**. Žádnému z našich měst se v průběhu první poloviny 16. století nepodařilo vymanit z **cechovní organizace**, která regulovala mezi řemeslníky výrobu a stanovovala, kolik může řemeslník vyrobit sukna, kolik může mít stavů apod. Na druhou stranu ale **cechovní statuta** nařizovala, která vlna se smí používat, aby sukno bylo kvalitní, nebo jak má být pro který druh sukna utkána **osnova**, tj. soustava podélně napjatých nití v tkanině. V případě porušení bylo také uvedeno, jakou pokutu má řemeslník zaplatit v případě ohrožení dobrého jména vyráběného sukna.

Dříve než soukeník začal svou práci, bylo nezbytné, aby pomocní dělníci provedli základní úpravu nakoupené vlny. Nejprve provedli **vlnaři** čištění vlny. Po nich nastoupili **krampléři**, kteří vlnu pročesali. Když byla takto vlna připravena, vstoupili do výrobního procesu **přadláci** a **přadleny**, kteří z vlny připravili přízi. Po nich přišla řada na soukenického mistra s jeho **tovaryši**, který utkal z příze na stavu sukno. Námezdní řemeslníci poté za mzdu provedli **valchování (valcháři)**, barvení (**barvíři**) a postřihání (**postřihači**). Teprve poté bylo sukno připraveno k prodeji obchodníkovi a export českého a moravského sukna mohl začít.

Přelom 15. a 16. století je obdobím, kdy můžeme v českých zemích zaznamenat pozvolný nástup výroby **plátna**. Oproti jiným řemeslům, která začala ve druhé polovině 16.

století postupně upadat, došlo v plátenictví k vzestupu výroby a zisku odbytišť nejen v domácím prostředí, ale i v zahraničí.

Z textilních oborů se pozastavme ještě u **šlojiřnictví**, které vyrábělo **šlojiře** (závoje) a roušky pro zahraniční trh už v 15. století. V první polovině 16. století však jeho výroba postupně klesá, přestože v některých městech, jako byly např. Klatovy, si roušky a šlojiře ještě udržely zahraniční odběratele.

Příbuznými obory textilních odvětví jsou **řemesla oděvní**. V našem přehledu bychom proto neměli zapomenout na **kloboučnictví**, které mělo významné odbytiště především v Polsku. Obliba českých a moravských klobouků závisela především na skutečnosti, že byly levným druhem zboží, podobně jako sukno.

Miroslav Janotka – Karel Linhart, *Řemesla našich předků*, Praha 1987.

Josef Janáček, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích*, Praha 1963. Stránka: 24

František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992.

Josef Macek, *Jagellonský věk. Díl 3. Města*, Praha 1998.

Řemesla pracující s kovem

V době jagellonské bychom se setkali s poměrně početnou skupinou řemesel, která využívala při své práci kov. Vedle železa pracovali řemeslníci s mědí, cínem, bronzem, mosazí a olovem.

Zpracovávání železa bývalo původně kovářskou činností. **Kovář** byl řemeslníkem, který převážně za horka tvaroval železo do potřebné podoby kladivem na kováčtině. V době jagellonské vyráběli kováři především sekery, srpy, obilní, travní a řezací kosy, panty, lopaty, kování vozů a koní, různé hřeby a hřebíky. Vedle výrobků pro běžnou potřebu zhotovovali i zdobné kované práce, jako např. různé mříže a mřížky, zábradlí, klepadla, kování vrat, dveří a nábytku, který býval opatřován železným, bronzovým nebo mosazným kovááním nejen kvůli jednoduššímu sestavování, spojování a snadnějšímu pohybu jeho částí, ale i kvůli účinnější ochraně před násilným vniknutím nebo poškozením.

Kováři byli usazeni jak ve městech, tak i ve vesnicích. Oproti ostatním řemeslníkům byli vyňati z **práva mílového**. Společně s městskými vytvářeli vesničtí kováři **cechovní organizace**. Ve větších městech se již v předcházejících stoletích kovářství členilo podle druhu výrobku na řadu příbuzných oborů.

Zámečníci zhotovovali ve své dílně výrobky určené pro běžnou potřebu i předměty výtvarné hodnoty. Oproti kovářovi hotovil zámečník své dílo spíše za studena než za horka. Podle malostranského zámečnického řádu ze 16. století příslušelo zámečníkům vyrábět zámky, klíče, panty, kliky, hevery, veliké hodiny i zbraně.

Ve větších českých městech bychom zámečníky našli téměř všude. Např. v Kutné Hoře měli svou organizaci již roku 1481. V Plzni se zámečníci roku 1488 přidružili k jiným kovodělným řemeslům. V roce 1518 si svůj cech založili i v Mladé Boleslavi a v Čáslavi. Na Starém a na Novém Městě pražském působilo v roce 1524 celkem 19 zámečnických mistrů.

Ze zámečnického řemesla se s výskytem palných zbraní specializovali **puškaři** a **ručníkáři**, kteří vyráběli pušky, ručnice, **houfnice**, **hákovnice** atd. Puškaři vyráběli zbraně větší, ručníkáři menší. Ve druhé polovině 16. století byli ručníkáři považováni za specialisty v hotovení drobnějších a přepychovějších zbraní. Když nebyl ve městě odborník na výrobu zbraní, mohl ho zastoupit zručný zámečník nebo kovář.

Příkladem dalšího specializovaného kovodělného řemesla je **flašněřství**. **Flašněři**, mající ve znamení láhev (flašku), vyráběli z plechu lucerny, láhve a všelijaké nádoby. Jednalo se o nepříliš zastoupené řemeslo, o čemž svědčí i skutečnost, že na Starém Městě pražském se v letech 1424-1526 uvádějí jen dva flašněři. Od flašněřů se s postupem doby oddělili **klempíři**, kteří pracovali s bílým plechem. V další fázi se z klempířů vydělili **struhadelníci**.

Měď využívali při své práci **mědikovci**, hotovící měděné mycí a chladicí nádoby, vázy apod., dále **měditepci**, kteří zpracovávali jemnější plech a vyráběli náročnější a zdobenější věci, a také **kotláři**, jejichž název je odvozen od výroby kotlů. V 16. století zhotovovali kotláři kromě kotlů i kotlíky, hrnce všech velikostí, měděné flaše, konve, hmoždíře a jiné výrobky určené pro chod domácnosti. Mnohé kotlářské práce, i když byly určeny k praktickému využití, bývaly zdobeny, neboť měď k tomu svým leskem i barvou vybízela. K roku 1477 máme dochovaný zápis, který nás informuje o nástrojích používaných pražským kotlářem Martinem. V jeho dílně se mj. nacházelo 70 velkých i menších kladiv, patery nůžky, sekery, 13 sekáčů k průboji (tzv. **průbojníků**), 27 kleští, pily, pilníky a dmýchací měchy. Vybavit si kotlářskou dílnu potřebnými nástroji a mít dostatečné zásoby mědi a železa předpokládalo nemalé náklady. Snad i proto patří kotlářství spíše mezi ne tolik zastoupená řemesla. Na Starém a Novém Městě bylo v roce 1524 činných 6 kotlářů.

V období 15. a 16. století u nás došlo ke specializaci kovolitecké práce do několika oborů. S cínem pracovali **konváři**, se slitinami cínu a mědi **zvonaři**, již zmiňovaní puškaři a ti, kteří odlévali drobné sochy a plastiky. Přestože můžeme hovořit o specializaci, neznamenal to tehdy, že by se mistr nemohl zabývat dvěma a někdy i více příbuznými

obory. Např. některý puškař, který lil děla, byl ještě zvonařem a kotlářem, a nejeden konvář byl zároveň zvonařem

V 15. i v 16. století byla konvářská práce velmi rozsáhlá. Cín byl sice v této době dražší než měď, ale bylo ho dostatek k tomu, aby mohly být domácnosti i kostely zásobeny konvářskými výrobky. Vedle konvic vytvářeli konváři pro běžné použití cínové poháry, flašky, láhve, misky, a talíře, které zdobili rytím, rýhováním nebo strouháním. Výbava domácnosti v průměru obsahovala 10-20 mís, 20-40 cínových talířů a až deset konvic. Do kostelů bývaly umísťovány cínové křtitelnice, které měly plastickou výzdobu.

Dochovala se nám i práce zvonařská. V průběhu 15. století nebývaly zvony ještě příliš zdobené, ale v následujícím století dochází ke změně. Nápisy už bývaly delší a vedle citátů z bible se z nich můžeme např. i dozvědět, kdo nechal zvon ulít. Vedle rostlinných a zvířecích motivů nalezneme na zvonech mj. i postavy českých světců a patronů.

Pozornost si zaslouží i zmínka o využívání **litiny**, slitiny železa a uhlíku, z níž se vyráběla litinová kamna. Už na přelomu 15. a 16. století představovala z hlediska provedení úspornější řešení než kachlová kamna. Litina se využívala i při výrobě děl, granátů, a koulí.

Závěrem si uvedme ještě některá další specializovaná kovodělná řemesla. V našem výčtu bychom neměli zapomenout na **nožíře**, kterým se podařilo své výrobky vyvážet i za hranice, dále na **ostruháře**, vyrábějící ostruhy, brýlaře, jehelníky, drátaře, náprstkáře, **platnéře**, zhotovující brnění, mečíře, **orlojníky**, sestrojující orloje, nebo **vážníky**, kteří se zaměřovali na výrobu vah.

Miroslav Janotka – Karel Linhart, *Řemesla našich předků*, Praha 1987.

Josef Janáček, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích*, Praha 1963. Stránka: 26

František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992.

Josef Macek, *Jagellonský věk. Díl 3. Města*, Praha 1998.

Hrnčíři

Společně se sklenáři, zrcadelníky a některými dalšími úzce specializovanými řemeslníky řadíme hrnčíře mezi řemesla zpracovávající hlínu a minerály.

Je pochopitelné, že hrnčířské výrobky byly žádaným zbožím, které bychom našli v každé domácnosti, což také dokládají archeologické nálezy. Nelze se proto divit, že hrnčířství patřilo mezi poměrně početné řemeslné odvětví, které mělo starou výrobní tradici. V 15. století bychom na hrnčíře narazili v každém městě. V Kutné Hoře se jejich počet zvýšil

natolik, že si v roce 1501 založili své vlastní cechovní sdružení. Již v 15. století měli svou organizaci hrnčíři v Ledči, v Plzni, v Berouně i jinde.

Významného postavení dosáhli hrnčíři na Novém Městě pražském. V roce 1488 jim umožnil král Vladislav Jagellonský a novoměstští konšelé (radní) zřídit celozemsky organizovaný cech. Do té doby ještě nebylo podobné povolení vydáno, neboť řemesla byla vždy organizována v rámci jednotlivých měst. V textu se uvádí, že všichni hrnčíři z Království českého, kteří by se chtěli stát členy novoměstského hrnčířského cechu, budou přijati pod podmínkou, že budou dodržovat jeho zásady.

Nahlédněme však nyní do hrnčířské dílny a sledujme nejen výrobu, ale i samotné hrnčířské výrobky, kterými byla více či méně vybavena každá domácnost.

I nadále vytvářeli hrnčíři nádoby z hlíny. Ve sledované době se vyráběly nejen nádoby nepolévané, ale můžeme se setkat i s polévanými **glazurou** (sklovitým povlakem). Hodnotíme-li hrnčířské výrobky měřítkem 15. století, shledáme nejen prosté nádoby určené pro běžný chod domácností, ale můžeme se obdivovat i zboží přepychovému. Nádoby měly i rozmanité tvary a velikosti. Mezi největší patřily kamnovce a kuželovité nádoby, které se používaly jako kotle k vaření piva. Vešlo se do nich až 50 litrů zlatavého moku.

Jestliže se hrnčíři zaměřovali na výrobu mís, říkalo se jim mísáři. Dalšími specialisty hrnčířů byly kamnáři, kteří vyráběli kachle a stavěli kamna. Ještě ke konci 15. století patřila kamna mezi honosnou ozdobu domácností. V selských jizbách bychom tedy ještě našli ohniště či krby, kterým se říkalo „dýmnaty“. Ohniště a krby patří mezi předchůdce kamen, a proto nás nepřekvapí, že název kamna se odvozuje z latinského *caminus*, což v českém překladu znamená ohniště.

Podle archeologických nálezů kachlů s plastickou figurální výzdobou můžeme soudit, že naši hrnčíři stavěli v 15. století i zdobená kamna. Vedle honosných kamen se stavěla také prostá kamna se skromnou výzdobou. Pro srovnání uveďme, že taková prostá kamna stála např. roku 1504 u hrnčíře na Hradčanech 40 grošů, za polévaná kamna do světnice kněze zaplatili v roce 1534 Broumovští 4 **kopy grošů** (1 kopa = 60 grošů).

Kamnářská **gotická** architektura se vyznačovala jednobarevností, strohostí režných kachlů a plastickým zdobením. Teprve ve 30. letech 16. století se začínají objevovat kamna **renesanční**. Pro renesanční období je příznačné i zavádění již zmiňovaných glazur. V první polovině 16. století se hojněji objevují fajánsové kachle současně i s dalšími novými typy,

kteřé se podobají kachlům moderním. Fajánsové kachle se u nás vyráběly např. v Kutné Hoře. Do českých zemí se dostaly koncem 15. století. A co to vlastně **fajáns** neboli **majolika** je? Jedná se o výrobky z jemné porézní keramické hmoty, kterou překrývá neprůhledná olovnato-cínčitá glazura, dobarvovaná někdy i kysličníky kovů. Fajáns bývá zdobena malbou nebo plasticky. Renesance tedy přinesla do domácností barevnost.

S figurální výzdobou, která se na kachle zasurova nalepovala, se poté setkáváme i nadále. Nejčastějšími motivy byly výjevy s náboženskou tematikou. Obdivovat můžeme i rytíře na koni i bez koně či zachycení turnaje nebo bojovníků. Z heraldických motivů se objevuje např. český lev či městský znak.

A jak byla práce hrnčírů, popř. kamnářů společností oceňována? V některých městech byli mistři kamnáři pro svou práci velmi známí a uznávaní. Dokládá to koneckonců i objednávka samotného císaře Rudolfa II., který si v roce 1590 objednal u plzeňských hrnčírů (kamnářů) kamna. Dal tedy přednost domácím výrobcům před cizími.

Miroslav Janotka – Karel Linhart, *Řemesla našich předků*, Praha 1987.

Josef Janáček, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích*, Praha 1963. Stránka: 28

František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992.

Josef Macek, *Jagellonský věk. Díl 3. Města*, Praha 1998.

Zlatníci a šperkaři

Mezi vážená řemesla se po staletí řadilo zlatnictví a šperkařství. **Zlatníci** se zabývali zpracováním drahých kovů, především zlata a stříbra, a zhotovovali z nich rozmanité ozdoby. Mezi vyhledávané zlatnické zboží patřily prsteny, náramky, náušnice a sponky. Opomenout bychom neměli ani řetízky, které si ženy s oblibou zdobily křížky a srdíčky.

Honosnější ozdoby byly ožiovány drahými kameny. Zhotovováním šperků z drahých kamenů a jejich zasazováním se zabývali **šperkaři** (klenotníci). Velmi ceněnými byly šperky se smaragdy, rubíny, safíry a diamanty. Z polodrahokamů se těšily velké oblibě topasy, ametysty a akvamaríny. Kvalitu šperkařské práce ovlivňovala i úroveň a pokrok v oblasti brusu drahokamů. K roku 1609 máme zprávu o udělení privilegia k broušení křišťálů pražskému klenotníkovi **Kašparu Lehmanovi**. 17. století je také považováno za dobu rozkvětu šperkařství, protože se řemeslníkům v této době podařilo dosáhnout účinnějšího a cennějšího brusu drahokamů.

Ani naši předci se však neobklopovali pouze ozdobami určenými pro zvýraznění ženské krásy. I muži chtěli prostřednictvím kvalitní zlatnické a klenotnické práce zdůraznit své přednosti. Především chtěli demonstrovat svou majetnost a dosažené společenské postavení. Vedle prstenů a řetězů si nechávali pozlacovat např. zbraně, zbroj a uzdy.

Zlatníci též zhotovovali předměty určené pro ozvláštnění majetnějších domácností. Výjimkou proto není dochování stříbrných lžic, pohárů, **koflíků** (šálků), konvic a rozmanitých číší. Pán domu nechával servírovat nejvzácnější kusy jen v případě významných událostí, jakými byla např. svatba. Zlatnickou práci můžeme shledat také ve výzdobě dobového nábytku. Oblíbenými byly i zlaté sošky, které sloužily jako důstojná výzdoba interiéru.

Velmi vzácné zlatnické a šperkařské práce se dochovaly v církevních stavbách. V kostelech se můžeme setkat s kalichy, **monstrancemi**, které se používaly jako schránky na vystavování **hostie**, tj. katolického mešního chleba či oplatky, i s **kadidelnicemi**, které sloužily na vykuřování prostory **kadidlem**, což byla ztuhlá pryskyřice.

V 15. století byla práce zlatníků stále ještě ovlivněna **gotikou**. V 16. století můžeme pozorovat pronikání **renesance** i do tohoto řemeslného odvětví. Zlatníci pracovali buď podle tištěných předloh, které k nám přicházely ze zahraničí, nebo uplatňovali vlastní fantazii a dělali si vlastní návrhy. Nutností byla pro zlatníky všestranná dovednost. Tehdejší zlatník si sám zlato tepal a lil, při výrobě sošek se stával plastikem, při zhotovování šperků byl i klenotníkem, který se musel dobře vyznat v drahých kamenech a polodrahokamech. V případě potřeby také pozlacoval stříbro. Za pozlacení mědi mohl být ovšem přísně potrestán. Nezřídka máme zlatnickou práci doloženou při rytí ornamentu na **pečetidla**.

Není tedy třeba zdůrazňovat, že zlatnické a šperkařské řemeslo bylo velmi rozmanité. Vedle zručnosti a dostatku potřebné suroviny vždy ještě záleželo na přání zákazníka a na jeho finančních možnostech. Nejvíce zákazníků pochopitelně pocházelo z vyšších vrstev. Avšak ani majetní měšťané nechtěli obvykle zůstat pozadu, obzvláště jestliže usilovali o povýšení svého postavení. Např. jen na Novém a Starém Městě pražském působilo k roku 1524 sedm zlatníků, jejichž služeb mohli pražští měšťané využívat. Zlatnický cech zde byl ustanoven už v roce 1478. Svou cechovní organizaci měli např. od roku 1493 i kutnohorští zlatníci.

Miroslav Janotka – Karel Linhart, *Řemesla našich předků*, Praha 1987.

Josef Janáček, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích*, Praha 1963. Stránka: 29

František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992.

Josef Macek, *Jagellonský věk. Díl 3. Města*, Praha 1998.

